

מכללת "שערי משפט"

הדרכה ביבליוגרפית במשפט העברי

עו"ד שלמה רבינוביץ

הערה חשובה: ההסתמכות על המצגת או חלקים ממנה - רק בהתאם להוראות המרצה והנחיותיו

מקורות המשפט

- משפטיים
- היסטוריים
- רישומיים

המקורות הרישומיים

מקרא: תורה, נביאים, כתובים

ספרות בית שני

מדרשים

תוספתא

ברייתא

משנה

תלמוד בבלי

תלמוד ירושלמי

ספרות פוסקים

ספרות שו"ת

להרחבה – אישים

לציר הזמן

לציר הזמן – אישים

המשנה

משנה – משורש ש.נ.ה., ל.מ.ד., כלומר, לומד, או: לומד פעם שנייה. החכמים שדבריהם נזכרים במשנה נקראים תַּנְאִים. בתקופה שלאחר המשנה נקראו בשם זה, תנאים, החכמים שידעו את המשנה בעל-פה ושיננו אותה לכל דורש. מכאן המשמעות של הפועל הארמי תנא – שוֹנֵה, כלומר, לומד ומלמד.

המשנה היא הקובץ המוסמך הראשון של התורה שבעל-פה, תוצר של מאות שנות פעילות משפטית והלכתית. הקובץ נערך על ידי רבי יהודה הנשיא בארץ ישראל, בערך בשנת מאתיים לספירה.

[למבנה המשנה](#)

[דף משנה לדוגמא](#)

[לפרשני המשנה](#)

[לציר הזמן](#)

פרשני המשנה

תוספות יום טוב

פירוש ר' עובדיה
מברטנורה

פירוש קהתי

מלאכת שלמה

למבנה המשנה

דף משנה לדוגמא

פירוש ר' עובדיה מברטנורה –

נולד בשנת 1440 בצפון איטליה. גדול חכמי איטליה בתקופתו.
בשנת 1488 הגיע לירושלים שם מונה לראש הקהילה היהודית.
פירושו הנו המקובל ביותר לששת סדרי המשנה הוא פירוש ברטנורה,
המודפס כמעט בכל מהדורות המשנה. הפירוש מתבסס בעיקר על
פירוש רש"י למשנה, ועל פירושי ראשונים ואחרונים למשנה. לעיתים
הוא מביא פירוש ששמע מרבותיו או שחידש בעצמו. הפירוש מבהיר
בפשטות כל דבר במשנה הטעון הסבר, תוך ציון ההלכה הסופית
שנפסקה.

תוספות יום טוב –

נכתב על ידי ר' יום טוב ליפמן הלר: רב, פייטן, מחבר הפירוש תוספות יו"ט על המשנה.

נולד בוולרשטיין בייערן בשנת 1579 ונפטר בשנת 1654 בקראקא. אביו ר' נתן ב"ר משה וולרשטיין הלוי מת לפני הולדתו, והוא גדל אצל זקנו ר' משה וולרשטיין שהיה רב הכולל למדינת אשכנז, ולמד בישיבת ר' יעקב גינצבורג בעיר פרידבורג, ואח"כ בפראג בישיבת מהר"ל.

פירושו מהווה תוספת לפירוש ברטנורה. ר' יום טוב הלר כתב את פירושו למשנה בעקבות דרכו החינוכית והלימודית של רבו המהר"ל מפראג, אשר הורה לעיין היטב בדברי המשנה קודם לימוד התלמוד ומפרשיו. פירוש זה לא רק מפרש את המשנה, אלא מחדש בה על ידי גישה ביקורתית – השוואתית.

מלאכת שלמה –

פירושו של רבי שלמה עדני מחכמי תימן בארץ ישראל. נולד בצנעא בשנת 1567. הרב שלמה עדני דקדק אף הוא בפירושי המפרשים שקדמו לו, הוסיף על פירוש ברטנורה ולעיתים חלק עליו. בספרו הוסיף מראי מקומות לתלמוד הבבלי והירושלמי, לרמב"ם ולספרי הראשונים המביאים את דברי המשנה.

פירוש קהתי-

פירוש בן זמננו, נכתב על ידי ר' פינחס קהתי במאה ה-20 במדינת ישראל. פירוש זה מתאפיין בלשון עברית פשוטה וצחה אשר עיקר עניינו לבאר בפשטות את דברי המשנה לצד ביאור מושגים ומילים. עם זאת, מגמת הפירוש אינה מצטמצמת בהגשת משנה מבוארת ומפורשת בלבד, אלא גם בהעלאת קשיים, בעיות וחילוקי דעות בפירושה, תוך ציון כל מקור לחידוש ולביאור לצד רישום ההלכה הסופית שנפסקה.

מבנה המשנה

המשנה נחלקת לשישה סדרים, סימנם הוא זמ"נ נק"ט:

זרעים – סדר זה עיקרו דינים והלכות של המצוות התלויות בארץ, מעשרות, שנת שמיטה ועוד.

מועד – דיני שבת ומועדים.

נשים – דיני משפחה – עוסק בהלכות המעמד האישי – קידושין וגירושין.

נזיקין – עוסק בהלכות המשפט האזרחי והפלילי – דיני ממונות, נזיקין וסמכויות בתי-הדין.

קדשים – דיני שחיטה, קורבנות וכשרות.

טהרות – דיני טומאה וטהרה.

[להמשך](#)

[דף משנה לדוגמא](#)

[לפרשני המשנה](#)

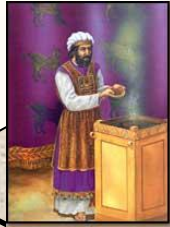
מבנה המשנה – המשך

המשנה כתובה בשפה העברית. כל סדר במשנה דן בתחום נפרד, והוא עצמו נחלק למסכתות. כל מסכת נחלקת לפרקים וכל פרק מורכב ממשניות העוסקות בעניינים הלכתיים, הן עפ"י נושאים מוגדרים והן עפ"י הקשרים אסוציאטיביים. רוב חוקרי ההלכה סוברים שמגמת רבי יהודה הנשיא הייתה ליצור קודקס משפטי מחייב של ההלכה היהודית על מנת לרכז את ההלכות. עקב ריבוי ההלכות והמקורות המשפטיים השונים, נוצר הצורך לפשט אותם וללמוד אותם כהלכות העומדות בפני עצמן.

[להמשך](#)

[דף משנה לדוגמא](#)

ששה סדרי משנה

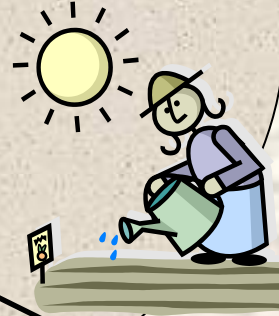

סדר קודשים: זבחים, מנחות, חולין, בכורות, ערכין, תמורה, כרתות, מעילה, תמיד, מידות, קינים

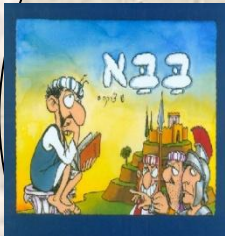

סדר טהרות: כלים, אהלות, נגעים, פרה, טהרות, מקוואות, נידה, מכשירין, זבים, טבול יום, ידיים, עוקצים

סדר זרעים: ברכות, פיאה, דמאי, כלאיים, שביעית, תרומות, מעשרות, מעשר שני, חלה, עורלה, ביכורים

סדר מועד: שבת, עירובין, פסחים, שקלים, יומא, סוכה, ביצה, ראש השנה, תענית, מגילה, מועד קטן, חגיגה

סדר נזיקין: בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא, סנהדרין, מכות, שבועות, עידיות, עבודה זרה, אבות, הוריות

סדר נשים: יבמות, כתובות, נדרים, נזיר, סוטה, גיטין, קידושין

חזרה למקורות רישומיים

דף משנה לדוגמא

ברייתא – משנה חיצונית

ברייתא – פירוש המילה "ברייתא" בארמית, הוא חיצוני, בר-חוק. הברייתות הן משניות שנאמרו מפי תנאים אך לא הוכנסו לש"ס ועל כן הן חיצוניות. למעשה אין בידינו כתב יד מקורי שנשתמר המכיל את כל הברייתות. רוב הברייתות מפוזרות בתוך התלמודים ומיעוטן מצויות בתוך קבצים כמו התוספתא ומדרשי ההלכה. הברייתא והמשנה מהוות את אוסף המשניות היהודי הידוע לנו כיום.

כמו המשנה גם הברייתא כתובה בתמציתיות נוסחתית ללא פירוט והרחבה. ולכן גם היא עצמה נזקקת לפרשנות והסברה. רוב הברייתות מובאות בתלמוד על מנת לחזק דברי אמוראים, לחלוק עליהם, להביא סתירות בין משנה לברייתא או ליישב סתירות כאלה.

לפי כללי הלימוד של חכמי התלמוד, ככלל מעמדה ההלכתי של ברייתא הוא נמוך משל משנה ולכן היא איננה יכולה לסתור משנה מפורשת, אלא לסייע בפרשנות של משנה קיימת, או להשלים חורים במקרה שלא קיימת התייחסות משנאית.

[חזרה למקורות רישומיים](#)

[לציר הזמן](#)

תוספתא

תוספתא – תוספת למשנתו של רבי. אוסף של ברייתות אשר קובצו לכרך אחד, האוסף הגדול ביותר נקרא – תוספתא. התוספתא ערוכה במתכונת זהה למשנה: סדרים, מסכתות, פרקים, הלכה.

מה בין משנה לתוספתא?

בשונה מהמשנה בה היחידה הקטנה נקראת 'משנה', בתוספתא היא נקראת 'הלכה'.

המשנה כתובה בצמצום ובתמציתיות מרובה, ואילו התוספתא מרחיבה ומוסיפה פרטים והסברים שרבי נמנע מלהכניס למשנתו. משום כך, משמשת התוספתא מעין ספר עזר למשנה, והיא מסייעת בהבנתה.

עריכת התוספתא מיוחסת לרבי חייא, בתקופת דור המעבר מהתנאים לאמוראים.

[חזרה למקורות רישומיים](#)

[לציר הזמן](#)

תורה שבכתב

התורה שבכתב: שם זה ניתן לחמשת הספרים הראשונים בתנ"ך.

זהו המקור הרישומי הראשון בזמן ובמעלה, של ההלכה, ועליו הסתמכו ספרי הנביאים, הכתובים והתורה שבעל-פה.

בהסתמך על התורה שבכתב נדונו הלכות המשפט העברי בחיי המעשה והשיפוט היום יומיים, דינים אלה פותחו במשנתם של חכמי המשנה התנאים, ושל חכמי הגמרא האמוראים. ולבסוף גובשו בספרות הפוסקים. בחלקם הדינים מוזכרים במפורש במקרא ובחלקם הם נרמזים בו.

[לתורה שבעל פה](#)

[מפרשי התורה](#)

[למקורות רישומיים](#)

מפרשי התורה

אונקלוס – רומאי שהתגייר, חי במאה השנייה לספירה. בתלמוד נזכר שהיה קרובו של טיטוס. תרגם את התורה לארמית.

רמב"ן – רבי משה בן נחמן חי בשנים 1194 – 1270 גדול חכמי ספרד. פוסק, פרשן, הוגה, מקובל ורופא. בפירושו למקרא מתגלה רמב"ן כחוקר מעמיק המפרש את המקרא בהתאם לתוצאות מחקרו. הפירוש עוסק בביאור המילים, המצוות היוצאות מן הכתוב, היחס בין מדרש חז"ל לכתוב, והיחס בין הסיפור המקראי לתוכנו הפנימי. לרמב"ן מספר רבדים בפירושו, הפירוש על דרך הפשט, הפירוש על פי מסורת חז"ל, והפירוש על פי סודות הקבלה.

רש"י

[לתורה שבכתב](#)

[לציר הזמן](#)

[לתורה שבעל פה](#)

תורה שבעל פה

תורה שבכתב ותורה שבעל פה נמסרו יחד. התורה שבעל פה מפרשת את התורה שבכתב. המונח 'תורה שבעל פה' כולל את כל ההלכה היהודית שאינה מפורשת בתורה שבכתב.

הלכה – מהשורש ה.ל.ך. המשמעות המקובלת: בשונה מ"אגדה", החלק הנורמטיבי של התושב"ע המקיף את כל ההוראות הן בתחומי בינל"ח והן בתחומי בינל"מ. גם במשמעות של: הכרעה ופסק; קובץ הוראות נורמטיביות; "דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף או שישראל מתהלכין בו" (ר' נתן בר' יחיאל מרומי בעל הערוך). התורה שבעל פה כוללת את כל ההלכות הנובעות מהמקורות המשפטיים של ההלכה. ניתן למוצאה במשנה, במדרשי ההלכה, בתוספתא, בברייתות, בשני התלמודים ובמקורות הרישומיים עד ימינו. כלומר כלל ההלכה על כל צורותיה ותקופותיה.

מדוע נתייחד לכלל ההלכה המונח "תורה שבעל פה"?

1. תורה שבעל פה נמסרה למשה בסיני עם התורה שבכתב, ההלכה היא התגלותה של תורה זו, שנמסרה על פה למשה בסיני.
2. ההלכה נשנתה ונמסרה מדור לדור על פה והיא אסור עד לתקופה מסוימת להעלותה על הכתב לשם לימודה ברבים.

מדרשי ההלכה

מדרשי הלכה: היצירה הפרשנית למקרא מימי הבית השני.
שתי מטרות עיקריות למדרשי ההלכה:

- א. לפרש ולהגדיר את מצוות התורה ודיניה.
 - ב. למצוא סימוכין במקרא לכל הדינים והמצוות הנוהגים שאינם מפורשים ממש במקרא אלא באו ממסורת שבעל פה.
- מדרשי ההלכה מקובצים לחומשי התורה, לפי סדר פסוקיהם למעט ספר בראשית שאין בו דינים.

שלושה ממדרשי ההלכה הם:

1. מכילתא דרבי ישמעאל – על ספר שמות
2. ספרא או תורת כוהנים – על ספר ויקרא
3. ספרי – על הספרים במדבר ודברים

[מעבר למדרשי אגדה](#)

[חזרה למקורות רישומיים](#)

[לציר הזמן](#)

מדרשי אגדה

אגדה או הגדה:

דברי חכמה ומוסר, ענייני הגות ותוכחה ובכלליות עניינים לא נורמטיביים, חלק ניכר מהאגדה מופיע לפנינו בדמות הפילוסופיה של ההלכה כמסביר את טעמי ההלכה ונימוקיה. במסגרת הספרות התלמודית, מכנים בשם אגדה את החלקים שאינם הלכתיים כגון: סיפורים, משלים, פרשנות למקרא ודברי חכמה ומוסר.

חלק ניכר מספרות האגדה מופיע בדמות הפילוסופיה של ההלכה, כמסביר את טעמי ההלכה ונימוקיה. איסוף האגדות ועריכתן נעשה בתקופת האמוראים.

[דוגמאות לספרי אגדה](#)

[לציר הזמן](#)

[חזרה למקורות רישומיים](#)

מדרשי אגדה – דוגמאות

מבין ספרי האגדה הנפוצים:

מדרש רבה: הקובץ הגדול ביותר של אגדות על ספרי התורה (בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים), ועל חמש המגילות (רות, שיר השירים, קהלת, איכה ואסתר). מכיל קבצי מדרשים שנערכו בזמנים ובסגנונות שונים. בתקופה מאוחרת התאגדו לספר המכונה מדרש רבה. במדרש רבה לתורה, החלוקה היא ע"פ פרשיות השבוע.

מדרש תנחומא: מדרש אגדה ארץ ישראלי המיוחס לאמורא ר' תנחומא (בדור החמישי לאמוראי א"י). הספר כולל דרשות לחמישה חומשי תורה. חלק ניכר מהדרשות פותחות בשאלה בדבר הלכה, בלשון "ילמדנו רבנו" או בלשון "כך דרש תנחומא", לאחר מכן עובר לאגדה ושב לפתרון השאלה.

ילקוט שמעוני: ילקוט מדרשים על כל ספרי התנ"ך, חובר בערך בשנת 1300 בגרמניה על ידי המלקט, רבי שמעון הדרשן מפרנקפורט. חשיבותו של הספר בהיקפו ובדיוק הלשוני בציטוט המקורות. הוא ערוך עפ"י סדר ספרי התנ"ך ומעובד ממדרשי אגדה על כל ספרי התנ"ך.

[חזרה למקורות רישומיים](#)

[לציר הזמן](#)

התלמוד הבבלי – גמרא

התלמוד כולל בתוכו את תורתם ויצירתם של האמוראים אשר פירשו את המשנה, הסבירו את תכניה ומושגיה תוך יישוב הסתירות שבמשנה. התרחבותה של יצירת ההלכה בתקופת האמוראים נעשתה ברובה בדרך של אינטרפרטציה. האמוראים פיתחו למעשה, על ידי התלמוד, הלכות חדשות על ידי הדרישה בתוכן המשנה וחדשו את כללי הפסיקה. בנוסף כולל התלמוד דברי אגדה, מוסר והגות, מימרות של אמוראים ומעשיהם, תקנות, מנהגים ושאלות ותשובות. עריכתו של התלמוד הבבלי נסתיימה בשנת 500 בערך, והיא מושלמת יותר, שפתו ברורה יותר והדינים בן מקיפים ומדויקים יותר מאלה שבתלמוד הירושלמי. כתוצאה מכך נלמד התלמוד הבבלי יותר מן התלמוד הירושלמי ונתקבל במרוצת הדורות כספר היסודי שלומדים אותו ופוסקים לפיו. התלמוד הבבלי הוא הקובץ הגדול והמקיף ביותר בעולם התורני המשמש כבסיס המשפטי לרוב המו"מ ההלכתי אשר נכתב בבבל.

רב אשי ורבינא הם שערכו סופית את התלמוד בצורה כזאת שלאחר כל משנה הוכנס החומר התלמודי הרלוונטי כאמור, לאותו הנושא.

פרשני התלמוד הבבלי – פרשני הגמרא

מפרשי התלמוד הבבלי המרכזיים ביותר הם רש"י ובעלי התוספות. ממהדורותיו המודפסות הראשונות של התלמוד ועד היום, נמצא פירוש רש"י בצד הפנימי של המסכת ופירוש התוספות בצד החיצוני. קריאתם, בפרט קריאת דברי רש"י, מהווה חלק אינטגרלי מפעולת לימוד התלמוד בישיבות בימינו.

רש"י – פירוש מקיף, הכתוב בקיצור ובבהירות, כמעט לכל התלמוד הבבלי. כל פירוש של רש"י מתחיל במילה או במשפט מן התלמוד אותו מפרש. מציינים את דברי רש"י על ידי שמפנים אל ה"דיבור המתחיל" (ובקיצור = ד"ה). פירושו של רש"י מובא בחלק הפנימי של דף התלמוד. להרחבה על רש"י

תוספות – אחר פירושו של רש"י נחשבו הפירושים הנוספים כתוספת לפירושו, אף כי היו אלה יצירות עצמאיות. בבתי המדרש של צרפת וגרמניה במאות ה-12 וה-13 נמשך לימוד התלמוד בדרך של משא ומתן, בדומה למהלך הדיון בתלמוד עצמו, בדיון זה נסב הוויכוח על דברי התלמוד וכן על פירושו של רש"י. להרחבה

לפרשנים נוספים

חזרה למקורות רישומיים

לציר הזמן

לעיון בדף גמרא לדוגמא

בעלי התוספות

תוספות – חיבורם של רבני יהדות אשכנז על התלמוד. חיבור זה נערך במשך כמאתיים שנה, במאות י"ב – י"ג.

חיבור התוספות מכיל קושיות, תירוצים והערות שהפכו לחלק בלתי נפרד מהדף התלמודי. בדף התלמוד בהדפסתו המסורתית נמצאים התוספות בצד החיצוני של העמוד. הם מתחילים במובאה קצרה מדברי התלמוד, המכונה "דיבור המתחיל" וממשיכים בדיונים על הסוגיה התלמודית. בדיונים אלו התוספות מנסים ליישב סתירות ברורות או משתמעות בין הגמרא או בין דברי אמורא או תנא לדברים במקום אחר, סתירות אלו מהוות את עיקר הדיון בתוספות. כמו כן ניסו התוספות ליישב קושיות בדברי רש"י בפירושו לתלמוד, לפרש מילים וענייני דקדוק עברי. התוספות התפתחו בחוג תלמידי רש"י, והרבנים החשובים שהשתתפו ביצירת התוספות הם, בין השאר, הרשב"ם, רבנו תם, רב יצחק בן שמואל, המהר"ם מרוטנברג ואחרים.

[לשקופית הקודמת](#)

[לציר הזמן](#)

רש"י

רש"י – רבי שלמה יצחקי – מגדולי הפרשנים של המקרא והתלמוד, חי בשנים 1040–1105. נולד בעיר טרוואה שבאזור שמפניה בצרפת, ובה פעל רוב ימיו. את השכלתו בתחומי היהדות רכש בישיבות גרמניה, שבהן שהה כ-10 שנים. נוסף על גדולתו והיקף ידיעותיו בתחומי היהדות היה רש"י "איש העולם הגדול": הוא שלט בכמה שפות – צרפתית, גרמנית, עברית וארמית, והיה לו ידע רב בתחומי החקלאות, המסחר ומלאכות שונות. רש"י קשר קשרים גם עם קהילות היהודים בצרפת ובגרמניה וגם עם הסביבה הנוצרית – עם שליטים, סוחרים ואנשי דת נוצרים. רש"י פירש כמעט את כל התנ"ך: פירושו על המקרא הוא הפירוש הפשטני ביותר, וכפי שכתב בעצמו "יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ושאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו" (פירושו לבראשית ג' ח').

פירושו על הנביאים והכתובים הם פשטניים אך נוטים למדרש. רש"י הוא המפרש העיקרי של מסכתות התלמוד הבבלי. בתחילת מסכת בבא בתרא (דף כט) נקטע פירושו, ומשם המשיך נכדו רשב"ם את הפירוש. וכן במסכת מכות (דף י"ט).

[לפרשני התלמוד](#)

[לציר הזמן](#)

[לפרשני התורה](#)

תלמוד ירושלמי

אמוראי ארץ ישראל כאמוראי בבל פיתחו ויצרו תלמוד מקומי, אשר גם הוא כולל את אותם הסוגים הספרותיים שמצאנו בתלמוד הבבלי: פירושים וביאורים למשנה, מימרות, מעשים, תקנות וגזירות, כללי פסיקה ופרשנות.

רובו של התלמוד הירושלמי נערך בטבריה בתחילת המאה החמישית והוא נפוץ פחות מהתלמוד הבבלי בשל שתי סיבות:

1. טיב העריכה.
2. גורמים פוליטיים וכוחות פנימיים קשים גרמו לעיכוב בהפצתו ולימודו.

על כן, במקרה של מחלוקת, פוסקים לפי הבבלי ורק במקום שאין הירושלמי חלוק על הבבלי ניתן לפסוק כדין האחרון.

התלמוד הירושלמי נערך על ארבעת הסדרים הראשונים בלבד: זרעים, מועד, נשים ונזיקין. ועל הפרקים הראשונים של מסכת נידה וזאת מכיוון שלהלכות אלו נודעה חשיבות רבה בחיי המעשה בא"י.

[המשך](#)

[לציר הזמן](#)

תלמוד ירושלמי

קיימים הבדלים בין התלמודים הן מבחינה ספרותית והן מבחינה הלכתית
ההבדלים הם:

תלמוד ירושלמי	תלמוד בבלי	
משנתו של רבי	משנתו של רבי	עיסוק ולימוד
קצר	ארוך	משא ומתן
ארמית שונה	ארמית	לשון
39	36	מספר מסכתות

פרשנים לתלמוד הירושלמי

חזרה למקורות רישומיים

הפירושים לתלמוד הירושלמי

ספרות הפירושים והחידושים נכתבה בתחילה בעיקר על התלמוד הבבלי ומעט על הירושלמי וזאת בגלל התנאים הכלכליים והפוליטיים הקשים באותה תקופה בארץ ישראל אולם, בעקבות התחייה הגדולה של היישוב היהודי בא"י במאה ה 16 החלה ספרות מקיפה של פירושים וחידושים על התלמוד הירושלמי שכללה את:

1. ר' שלמה בן ר' יוסף סיריליו: חי במחצית הראשונה של המאה ה 16. קיומו של היישוב היהודי עורר שאלות רבות בעניין הלכות התלויות בארץ ומכיוון שאין הבבלי דן בכך היה צורך להעמיק בירושלמי על סדר זרעים, אשר עוסק בנושאים אלו.
2. ר' משה בן ר' שמעון מרגלית: נולד בתחילת המאה ה-18 ונפטר בשנת 1780 חיבר את הפירושים "פני משה" – מעין פירוש רש"י, ו"מראה פנים" מעין פירוש תוספות.
3. פירוש הגר"א: (ר' אליהו בן ר' שלמה זלמן) נולד בשנת 1720 ונפטר בשנת 1797. כתב על סדר זרעים.

[חזרה למקורות רישומיים](#)

[לציר הזמן](#)

פירושים נוספים לתלמוד

• מסורת הש"ס – נכתב על ידי ר' יהושע בועז (איטליה המאה ה-16) מפנה לסוגיות מקבילות ולאמרות מקבילות בתלמוד. ציונים אלה מודפסים בשולי הדף לצד הסוגיות והאמרות. הפירוש מודפס בצידו הפנימי של הדף התלמודי.

• ר' חננאל – נכתב על ידי רבנו חננאל בן רבנו חושיאל ברבי אלחנן במחצית הראשונה של המאה האחת-עשרה. כיהן כראש ישיבת קירואן ביחד עם חברו ר' ניסים בן ר' יעקב הידוע בשם רב ניסים גאון. הוא הרבה להשתמש בפירושים השונים של גאוני בבל וכן הוא מביא פעמים הרבה את התלמוד הירושלמי תוך פירוש פשטני ופשוט.

• עין משפט נר מצווה – ר' יהושע בועז (איטליה, המאה ה-16) מפנה לספרי הרמב"ם, סמ"ג, הטור והשולחן ערוך. באמצעות מפתח זה ניתן לברר כיצד נפסקה ההלכה. אם נדפס הציזון ל"עין משפט" בצמוד לדעה מסוימת בגמרא הרי זה מרמז שההלכה היא כאותה דעה. במקורות שהוא מפנה אליהם ניתן למצוא את הגישות השונות לסוגיה התלמודית וכך ניתן לעיתים לעקוב אחר התפתחות המשפט העברי באותה סוגיה. מודפס בצד החיצוני העליון של דף התלמוד.

• תורה אור – מפנה לפסוקים מן המקרא המוזכרים בתלמוד והוא מודפס במקביל להם. מודפס בשולי הטקסט התלמודי.

• גיליון הש"ס – ר' עקיבא איגר (המאה ה-18 תחילת ה-19) עוסק בחידודים על הש"ס. לרוב מרמז לשאלות קשות ומאתגרות.

• פירושים בני זמננו – בזמננו נוסף פירושים שונים לגמרא. למשל, פירוש שלהרב עדין אבן ישראל (שטיינזליץ) גמרא בהוצאת שוטנשטיין.

[חזרה למקורות רישומיים](#)

[לעיון בדף גמרא להוגמא](#)

אמוראים

אמוראים – חכמי התלמוד.

אמוראי בבל התרכזו בעיקר בסורא ונהרדעא.

כדרכם של חכמי ההלכה בתקופות קודמות, המשיכו אף האמוראים לפתח את מערכת ההלכה על ידי חקיקה, היינו על ידי התקנת תקנות וגזירת גזרות.

אמוראי א"י התרכזו במקומות שונים ובעיקר בטבריה ציפורי קיסרין ולוד, והם המשיכו גם לפתח את מערכת ההלכה על ידי החקיקה, היינו על ידי התקנת תקנות וגזירת גזרות, מנהגים, כללי פסיקה ופרשנות.

ספרות הפוסקים

הרי"ף

הרמב"ם

הרא"ש

הטור

השולחן ערוך

למקורות רישומיים

לציר הזמן

הרי"ף

ר' יצחק אלפסי נולד בשנת 1013 בפס שבצפון אפריקה ונפטר בשנת 1103. תלמידו של רב ניסים בן יעקב (הידוע בכינויו רב ניסים גאון) ושל רבינו חננאל.

ספרו כולל רק את החלק של ההלכה הנוהג למעשה בזמן הזה ולכן כולל רק 3 מסדרי המשנה היינו מועד, נשים ונזיקין.

אף שכתב ספרות של שאלות ותשובות ענפה, התפרסם בעיקר בשל חיבורו על התלמוד שהקיף 24 מסכתות שהיו רלבנטיות להלכה בתקופתו, חיבור שכונה מאוחר יותר בשם "תלמוד קטן".

הרי"ף כתב את ספרו במתכונת התלמוד, כשהוא מתמצת, מעתיק ומרכז רק את הדברים שלדעתו נוגעים להלכה. בכך יצר לתלמוד עמוד שדרה הלכתי שמקל על פסיקת ההלכה, מעיין תלמוד מקוצר על מנת להקל על הלומד ועל תפוצת חיבורו. הרי"ף גם הכליל בחיבורו דברי אגדה ובמיוחד כאלו שנוגעים לדברי מוסר.

חיבורו זה של הרי"ף מודפס בדרך כלל בסוף כל מסכת בהוצאות המקובלות של התלמוד.

[לספרות הפוסקים](#)

[לנושאי כלים](#)

[לציר הזמן](#)

נושאי כליו של הרי"ף

המשיגים:

הרז"ה – רבינו זרחיה הלוי גירונדי מפרובאנס אשר חיבר את ספר המאור.

הראב"ד – ר' אברהם בן דויד מפושיקרא השיג על הרי"ף, בחיבורו השגות הראב"ד.

הרמב"ן – ר' משה בן נחמן מספרד אשר חיבר שני ספרים על הרי"ף: ספר מלחמת ה' וספר הזכויות.

המפרשים:

ר"ן – ר' ניסים גירונדי מספרד.

ר' יוסף חביבא – חיבר את נימוקי יוסף.

הרמב"ן

רבי משה בן נחמן גירונדי, נולד בגירונה שבספרד בשנת 1194, ונפטר בארץ ישראל בשנת 1270.

כגדול התורה בדורו, העמיד הרמב"ן תלמידים הרבה, בשנת 1267 נאלץ הרמב"ן לגלות מספרד. בגיל 73 עלה הרמב"ן לארץ ישראל על אף הסכנות, ושם חידש את הישוב היהודי בירושלים, ומשום כך הוא נחשב לאבי הישוב היהודי המודרני בירושלים. כמו הרמב"ם, עסק גם הרמב"ן ברפואה, כדרך שעשו גם גדולי ספרד רבים אחרים.

הרא"ש

ר' אשר בן יחיאל, נולד באשכנז בשנת 1250 ונפטר בספרד בשנת 1327. כתב ספר הלכות המכונה פסקי הרא"ש ומסודר ע"פ סדר המסכתות שבתלמוד הבבלי. בדומה לרי"ף, מביא הרא"ש בספרו רק את ההלכות הנוהגות בזמנו. לאחר דיון יסודי בדעות השונות שבתלמוד, הוא מסכם כל הלכה, הן של חכמי ספרד והן של חכמי אשכנז וצרפת, כשהוא מכריע במחלוקות ובחילוקי הדינים בניהם.

פסקי הרא"ש מודפסים בד"כ בסוף כל מסכת, במהדורות המקובלות של התלמוד הבבלי.

[פרשני הראש](#)

[לציר הזמן](#)

פרשני הרא"ש

ר' יום טוב ליפמן הלר מפראג – הידוע במיוחד בפירושו למשנה
"תוספות יום טוב", חיבר פירוש מקיף על פסקי הרא"ש בארבעה
ספרים.

ספר פירושו על סדר נזיקין ידוע בשם פילפולתא חריפתא.

ר' אהרון שמואל קוידנובר – מפולין כתב פירוש על כל פסקי
הרא"ש והוא קרוי "תפארת שמואל".

ר' נתנאל ווייל – מגרמניה חיבר פירוש על פסקי הרא"ש בסדר
מועד ונשים ושמו "קורבן נתנאל".

הרמב"ם

רבי משה בן מימון, אחד מגדולי ישראל שבכל הדורות. נולד בקורדובה שבספרד בשנת 1135 ונפטר בשנת 1204 במצרים. בתחילת נדודיו התיישב הרמב"ם בפאס שבמרוקו שם למד רפואה והחל לחבר את חיבוריו המפורסמים. הרמב"ם היה בקיא בשטחי המדע, הפילוסופיה ובכל מקצועות התורה. הוא כתב תשובות רבות בנושאי דת ואמונה לכל תפוצות העם היהודי, פירש פירוש למשנה, כתב את ספר המצוות, ספר מורה נבוכים ואגרות שונות. חיבורו הגדול הוא "משנה תורה לרמב"ם" אשר נקרא גם "היד החזקה" על שם 14 חלקיו. חיבור זה הינו קודיפיקאציה של המשפט העברי והוא מקיף הן את ההלכות הנוהגות בזמן הזה, והן את ההלכות הנוהגות רק בעת שבהמ"ק קיים.

מטרתו הייתה שחיבורו יביא לכך שכל המצוות יהיו גלויות לקטן ולגדול וכדי שלא יהיה אדם צריך לחיבור אחר בעולם, לכן נקרא הספר משנה תורה. בספר זה החומר ההלכתי מרוכז לפי נושאים (ספר המדע, ספר קורבנות, ספר נזיקין וכו') ולשונו עברית צחה. הוא מביא את ההלכות מסוכמות ללא ציון מקורותיהם בסגנון בהיר ותמציתי.

[לספרות הפוסקים](#)

[לנושאי כלים](#)

[לציר הזמן](#)

[עוד על ספריו](#)

ספריו של הרמב"ם

- פירוש המשניות לרמב"ם – פירוש בסיסי ומתומצת לכל משנה כולל ביאור מילים ומושגים.
- ספר המצוות לרמב"ם – פירוט תרי"ג מצוות, והכללים למנייתן.
- מורה נבוכים – ספר הגות.
- אגרות הרמב"ם – אגרת תימן, אגרת השמד. מכתבים בעלי אופי הלכתי.
- שו"ת הרמב"ם – שאלות ותשובות הלכתיות.
- משנה תורה – או 'היד החזקה'. קודקס הלכתי המקיף את כל תורה שבעל פה, הנחלק ל-14 ספרים. נחשב על ידי הרמב"ם כ'חיבורו הגדול'.

[חזרה לרמב"ם](#)

נושאי כליו של הרמב"ם

ראב"ד – ר' אברהם בן הרב דוד מפושקירא שבפרובאנס. יריבו
החריף ביותר של הרמב"ם, חי בשנים 1120–1198.

הערותיו, הקרויות השגות הראב"ד מודפסות בחלקו האמצעי של
העמוד ליד ההלכות שהוא חולק עליהן. בכל מקום שאין הראב"ד
משיג על הרמב"ם מקובל לומר שהוא מסכים עימו.

הגהות מימוניות – ר' מאיר הכהן מרוטנבורג (סוף המאה ה-13
ותחילת המאה ה-14) הגהות אלה מוסיפות על פסקיו של הרמב"ם
מתוך פיסקס של חכמי גרמניה וצרפת לפי סדר הנושאים
ההלכתיים שהרמב"ם דן בהם במקומות שבהם ראה צורך לכך.

מגדל עוז – ר' שם טוב אבן גאון מספרד (המאה ה-14) תלמידו
של הרשב"א מציע את המקורות להלכותיו של הרמב"ם. עיקר
מגמתו של ר' שם טוב הייתה להגן על דברי הרמב"ם ולדחות את
השגותיו של הראב"ד. הגיה ברמב"ם את השגיאות שחלו בעקבות
המעתיקים.

[נושאי כלים נוספים](#)

[לספרות פוסקים](#)

[לציר הזמן](#)

[עוד על ספריו](#)

נושאי כליו של הרמב"ם

המשך:

מגיד משנה – ר' וידאל די טולושה מספרד (המאה ה-14). בפירושו, שנמצאו רק על שישה ספרים בלבד ומהם שלושה העוסקים במשפט (ספר נזיקין, ספר קניין וספר משפטים) הוא מפרש את הלכות הרמב"ם, מציין את מקורותיהן ואף מגן עליהם מפני השגותיו של הראב"ד.

כסף משנה – ר' יוסף קארו (מחבר השו"ע, המאה ה-16) מגמותיו דומות בעיקרן למטרותיו של בעל "מגיד משנה". מביא את המקורות להלכות והוא מיישב את השגות הראב"ד עם הלכות הרמב"ם.

לחם משנה – ר' אברהם די בוטון מסלוניקי (1545–1588) מיישב את הסתירות שבין הרמב"ם למקורות התלמודיים.

משנה למלך – ר' יהודה רוזניס מטורקיה (המאה ה-17 ותחילת המאה ה-18). כתב את חידושו בנפרד מן הרמב"ם כחידושים על נושאים תלמודיים שונים. תלמידו, ר' יעקב כולי, הדפיס את ספריו וסידרם לפי סדר משנה תורה לרמב"ם.

[לספרות פוסקים](#)

[לציר הזמן](#)

[עוד על ספריו](#)

הטור

ר' יעקב בן הרא"ש נולד בקולוניא (קלן) שבגרמניה בערך בשנת 1269 ונפטר בטולדו שבספרד בערך בשנת 1343. היה תלמיד מובהק של אביו ר' אשר ב"ר יחיאל. התנגד בחריפות לדרכו של הרמב"ם. מכונה על שם חיבורו "ר' יעקב בעל הטורים" חיבר את ארבעת הטורים.

מכיוון שנשתבשו הסברות, גדלה המחלוקת ורבו הדעות היה צריך להחזיר להלכה את הכרעתה. בספרו כלל רק את ההלכות שהיו נהוגות בתקופתו ואלו שמות ארבעת הטורים:

1. אורח חיים (או"ח) – התנהגות האדם בחיי היום יום
2. יורה דעה (יו"ד) – איסור והיתר למשל כשרות
3. אבן העזר (אה"ע) – דיני משפחה
4. חושן משפט (חו"מ) – אזרחי ופלילי

יסוד הכרעת ההלכה היא עפ"י פסיקת הרי"ף וכאשר הרמב"ם או פוסקים אחרים חולקים הריהו דן בדעותיהם ומכריע בד"כ עפ"י פסיקת הרא"ש.

[לספרות פוסקים](#)

[לנושאי כלים](#)

[לציר הזמן](#)

נושאי כליו של הטור

מפרשיו הקלאסיים של הטור הם מן המאה ה-16 להלן ארבעה מהם:

1. בית יוסף – מאת ר' יוסף קארו שחיבר את כסף משנה על הרמב"ם ולאחר מכן את השו"ע. חיבור זה של יוסף קארו על הטור אינו פירוש בלבד אלא יש בו אוסף של מקורות מתקופת הראשונים ופסיקת הלכה ולמעשה הוא משמש כיסוד ל"שולחן ערוך".

2. דרכי משה – מאת ר' משה איסרליש (הרמ"א), בחיבורו זה הוסיף את הפסקים והמנהגים של חכמי אשכנז, ופסק על פיהם.

3. בית חדש – שחיבר ר' יואל סירקיס מפולין. בפירוש זה אנו מוצאים ניתוח הגיוני של כל הלכה לפי מקורותיה.

4. דרישה ופרישה – של ר' יהושע פאלק הכהן מפולין. בפרישה נתפרשו הלכות הטור, ובדרישה מובאות הוכחות לדבריו.

[לספרות הפוסקים](#)

[לציר הזמן](#)

שולחן ערוך

רבי יוסף קארו, ידוע בכינויו "מרן" ו"המחבר" (של ספר השולחן ערוך). נולד בטולדו שבספרד בשנת 1488 ונפטר בצפת בשנת 1575. עמד בראש בית הדין של צפת. רבי יוסף קארו חיבר בתחילה את סיפרו ה"בית יוסף" שנכתב על הארבעה טורים לרבי יעקב בן הרא"ש ובו הוא ערך דיונים הלכתיים מעמיקים, שבסופם הביע את עמדתו המסכמת. חיבור זה נכתב בצפת.

שיטת הפסיקה של ר' יוסף קארו הייתה הכרעה לפי רוב הדעות שבין שלושת מורי ההלכה: הרי"ף הרא"ש ורמב"ם. לספר הקיצור שסיכם את הלכות ה"בית יוסף" בדרך קצרה ובלשון ברורה קרא שולחן ערוך שגם הוא נחלק כספר הטור לארבעה חלקים ע"פ הנושאים השונים. בפועל, השולחן ערוך הפך במהלך השנים ליצירתו הגדולה והעיקרית ולספר הפסיקה ההלכתית הנפוץ והמקובל, בעיקר לפי יהדות ספרד. נחשב לספר הפסקים החשוב ביותר עד ימינו.

[לנושאי כלים](#)

[לספרות פוסקים](#)

[לציר הזמן](#)

[דף לדוגמא](#)

נושאי הכלים של השולחן ערוך

באר הגולה – ר' משה רבקש (המאה ה-17) ייחודו הוא בציון מקורותיו של ה"שולחן ערוך".

לעיתים הוא גם מבאר מילים או מפרש (בייחוד בשני הספרים אבן העזר וחושן משפט).

ספר זה סייע ליצירת קשר ישיר בין השולחן ערוך לתלמוד ולספרות הפוסקים.

ביאור הגר"א – ביאורו של הגאון ר' אליהו מווילנא, שעניינו, בין השאר, חשיפת מקורות ההלכה של ארבעת חלקי השולחן ערוך. הפירוש מיוחד בחידושו ומקוריותו מביא ומציין בכל דין את המקורות, מן התלמודים (הבבלי והירושלמי), מדרשי הלכה, התוספתא ושאר הספרות התלמודית, מגלה מקורות שנעלמו מקודמיו ומוצא בספרות התלמודית אסמכתא גם להלכות שנתחדשו לאחר מכן. לעיתים חולק הגאון על ההלכה הפסוקה בדברי המחבר או הרמ"א אגב הסתמכות על מקורות התלמוד ועל דעותיהם של חכמי הלכה אחרים. חיבור זה נכתב בקיצור נמרץ וברמיזות שלא תמיד קל לפענחן.

[המשך נושאי כלים](#)

[לספרות פוסקים](#)

[לציר הזמן](#)

[דף לדוגמא](#)

נושאי הכלים של השולחן ערוך

המשך:

מאירת עיניים (הסמ"ע) – ר' יהושע פאלק הכהן מגיה שגיאות שנפלו בשולחן ערוך ומיישב חילוקי דעות שבין ה"מחבר" לרמ"א.

שפתי כהן (הש"ך) – ר' שבתי הכהן רפאפורט מפולין (1621–1662) משלים את פירושי הסמ"ע על השולחן ערוך. הספר נושא בעיקר אופי של דיון והשגות על השולחן ערוך והפוסקים שר"י קארו והרמ"א הסתמכו עליהם. בנוסף מביא הש"ך דעות רבות מתחום ספרות השו"ת וספרות הלכתית אחרת.

טורי זהב (ט"ז) – ר' דויד הלוי מפולין (1586–1667) פירוש על כל ארבעת חלקי השולחן ערוך. משווה את פסקי האחרונים לאלה שבשולחן ערוך ומוציא הלכה פסוקה.

בעיקר נתפרסם פירושו על אורח חיים ועל יורה דעה, פירושו על חושן משפט ואבן העזר נדפסו רק שנים רבות לאחר מותו. מרבה להשיג על הסמ"ע.

[לספרות פוסקים](#)

[לציר הזמן](#)

[דף לדוגמא](#)

ספרות השו"ת

ענף עיקרי במקורות הרישומים של ההלכה הוא ספרות השאלות והתשובות (שו"ת). שם זה כולל את כל ההחלטות והמסקנות הכתובות, שניתנו מאת חכמי ההלכה ומוריה לשאלות שנשלחו אליהם בכתב מרחבי הפזורה היהודית מתקופת התלמוד ועד לימינו אנו.

לספרות השאלות והתשובות נודעה חשיבות רבה בהתפתחות המשפט העברי. אופיין המיוחד – רקע של עובדות היסטוריות ומעשים שהונחו בפני הפוסק, והצורך לפתור אותם למעשה, הביא את המשיב להתמודד עם הצורך לקבוע את עמדת המשפט העברי בשאלות הזמן. מתוך עיון בענף זה ניתן ללמוד מבחינה היסטורית על הלכי החברה והתרבות במרכזי היהדות השונים, על מוסדות הקהילה, ענייני שיפוט ומיסים, מוסד המשפחה, ענייני חינוך פולקלור וכו'. כמו כן היא מדגימה למעשה את אופן השימוש בדרכי היצירה של המשפט העברי לפתרון של בעיות בתחומים אלו. כל אימת שהתעוררו בעיות בחיי המעשה בקהילות השונות בכל ענייני המשפט העברי – הן בענייני הפרט והן בענייני הכלל הופנו שאלות אלה אל דייני הקהילה.

[המשך ספרות השו"ת](#)

[לספרות הפוסקים](#)

[לציר הזמן](#)

ספרות השו"ת

בתשובותיהם, גדולי התורה מבררים את העובדות ואת פרטי ההלכה, ובמסקנתם – פוסקים את הדין. מקצת ספרי השו"ת קרויים על שמות מחבריהם בשמם המלא או בקיצור שמם של המחברים ומקצתם כינוי אחר להם.

דוגמאות:

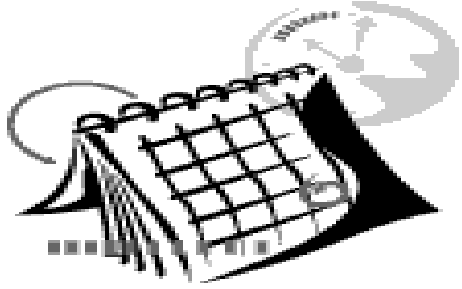
תשובות הרמב"ם, שו"ת הרמ"א.
שו"ת דברי ריבות (ר' יצחק אדרבי).

בענף השו"ת כלול רוב החומר המוגדר כמשפט עברי – הן בכמותו והן באיכותו, שבתקופה שאחר התלמוד ועד לתקופתנו אנו.

[לספרות פוסקים](#)

[למקורות רישומיים](#)

ציר זמנים

פוסקים בני זמנינו

הקמת המדינה

אחרונים: ר' יוסף קארו - שולחן ערוך, הרש"ר הירש, הרב קוק

ראשונים: רש"י, בעלי התוספות, רמב"ם, רי"ף, רא"ש, הטור

תקופת הסבוראים, הגאונים, ישיבות בבל

חתימת התלמוד הבבלי - סוף תקופת האמוראים

חתימת התלמוד הירושלמי

תקופת אמוראי א"י ובבל

חתימת המשנה - סוף תקופת התנאים

תקופת התנאים והמשנה. מיצירות חז"ל בתקופה זו: מכילתא דר' ישמעאל, מכילתא דרשב"י, מדרשי הלכה, מדרש פרקי דר' אליעזר, ברייתא, תוספתא, מדרש תנחומא

חורבן בית שני

למקורות רישומיים

ציר זמנים

הר' עובדיה יוסף
הר' פיינשטיין, הר' קוק
החפץ חיים
הרש"ר הירש
הרש"ו, הבעש"ט
 אחרונים: ר' יוסף קארו- שולחן ערוך, הרמ"א
 ראשונים: רש"י, בעלי התוספות, רמב"ם, רי"ף, רא"ש, הטור
 תקופת הסבוראים והגאונים, ישיבות בכל
 חתימת התלמוד הבבלי - סוף תקופת האמוראים
 חתימת התלמוד הירושלמי
 חתימת המשנה - סוף תקופת התנאים
 חורבן בית שני

תש"ס	2000
תר"נ	1900
ת"ר	1850
תק"ס	1800
תק"ה	1750
ה"ס	1500
דתר"ס	1100
דת"ס	900
דר"ס	500
דק"ס	400
גתק"ס	200
גתל"ל	70

לאישים

האחרונים

מאות חכמי ישראל החל מהתקופה שלפני גרוש ספרד ועד לדורנו זה. סך הכל כ-550 שנה (ויש המונים את האחרונים רק מתקופת חיבור השולחן ערוך. ננסה לחלק תקופה זו ליחידות של כ-100 – 50 שנה ונציין כמה מהאחרונים הידועים ביותר :

בתקופה הראשונה, לפני כ-500 שנה – החוקר והמפרש דון יצחק אברבנאל, רבי עזריה פיגו מוונציה בעל "גידולי תרומה", רבי עובדיה מברטנורה מפרש המשנה ורבי עובדיה ספורנו מפרש התנ"ך.

בתקופה השנייה, לפני כ-400 שנה – רבי יוסף קארו מחבר השולחן ערוך, האר"י הקדוש (רבי יצחק לוריא) ראש המקובלים, הרמ"א (רבי משה איסרליש) בעל ההגהות לשולחן ערוך, אחריהם האלשי"ך הקדוש מפרש התנ"ך (רבי משה אלשיך – חיבר את הספר "תורת משה" על התנ"ך אבל כיום העם משתמשים בשמו של המחבר ה"אלשיך"), המקובל רבי משה קורדובירו בעל "פרדס רימונים", המהר"ל מפראג האגדי (רבי יהודה לייב ליואי) יוצר הגולם שחיבר ספרים רבים בהלכה ובאגדה וספרי יסוד במחשבת ישראל. רבי בצלאל אשכנזי בעל ה"שיטה מקובצת", רבי חיים וויטאל תלמידו המובהק של האר"י בעל הספרים "עץ חיים", "פרי עץ חיים" ועוד, השל"ה הקדוש שנקרא על שם ספריו "שני לוחות הברית", המהרש"א (רבי שמואל אליעזר איידל'ס) מפרש הש"ס והב"ח (בית חדש – חובר על ידי רבי יואל סירקיש חותנו של בעל הטורי זהב) מפרש הטורים.

הגאונים

הגאונים הם ראשי ישיבות בבל, חכמי התקופה שלאחר התלמוד עד לידת רש"י (רבי שלמה יצחקי). מהראשונים שבהם: רב חנניה גאון מפומבדיתא ורב אחאי שחיבר את ספר השאלות. שניהם חיו במאה החמישית לאלף החמישי. האחרון שבהם: רב האי גאון שנפטר ד'תשצ"ז. בסך הכל תקופה של למעלה מ-300 שנה.

כל אחד מהגאונים היה בקי ב-60 מסכתות הש"ס בעל פה, ואכן "גאון" בגימטריא = 60. התואר המלא היה: ראש ישיבת גאון יעקב. הגאונים קיבלו סמיכת חכמים זה מזה. ידועים לנו 55 גאונים שחיו בסורא ובפומבדיתא שבבבל. אחד המפורסמים שבהם הוא רב סעדיה גאון – הרס"ג, שחיבר ספר בעניני אמונות ודעות, וכן ספר על תרי"ג מצוות. הרס"ג נלחם נגד הקראים ותרגם את התורה והנ"ך לשפה הערבית בכדי לקרב את פשוטי העם לתורה.

הגאונים ענו אלפי תשובות בהלכה, באגדה, בשאלות אמונה ועוד, לכל תפוצות ישראל, וישיבותיהם שימשו גם כבתי דין עליונים לכל ישראל. חודשיים בשנה, אדר ואלול, נקראו "ירחי כלה" ובהם לימדו הגאונים תלמידים רבים, גם שלא מבני הישיבה, שבאו ללמוד תורה, מנהג שנמשך מתקופת האמוראים.

הסבוראים

תקופת הסבוראים מתחילה מחתימת התלמוד במשך כ-200 שנה. מבין הסבוראים נמנים את רבה בר יוסף ורבי יוסי, רב שישנא ורב בוסאי.

אף על פי שהיו אחרי חתימת התלמוד נקבעו דבריהם בתלמוד, הם נקראו "סבוראי" – סבוראים, מלשון המונח 'סברה'.

שם זה ניתן להם, משום שלא הוסיפו ולא גרעו מהתלמוד דבר, אלא נתנו טעם וסברא בדברי התנאים והאמוראים.

אישים

הרש"ר הירש

רבי שניאור זלמן מלאדי

הבעל שם טוב

הרב עובדיה יוסף

הרב משה פיינשטיין

הרב קוק

רבי ישראל מאיר הכהן
'החפץ חיים'

למקורות רישומיים

ר' שניאור זלמן מלאדי (רש"ז)

רבי שניאור זלמן מלאדי (תק"ה – תקע"ג), מכונה גם "האדמו"ר הזקן", מייסדה של חסידות חב"ד וראשון בשושלת של ראשיה של חסידות זו. רש"ז נולד בשנת תק"ה ברוסיה.

חיבורו החשוב ביותר הוא ספר התניא, או 'ליקוטי אמרים'. עיקרו של הספר מוקדש לעיון בחלקי הנפש, תוך זיקה למינוחיה של הקבלה. בזכות חיבורו זה נקרא הרש"ז גם 'בעל התניא'. חיבור אחר של הרש"ז הוא 'שולחן ערוך הרב', ואף הוא חריג למדי בנופה של החסידות בראשיתה, בהיותו חיבור הלכתי מובהק הנכתב על ידי רבי חסידי.

צאצאיו של ר' שניאור זלמן מלאדי קרויים "שניאורסון", והידוע שבהם בימינו הוא רבי מנחם מנדל שניאורסון, שעמד בראש חסידות חב"ד בחצי השני של המאה העשרים.

הבעל-שם-טוב

רבי ישראל בן אליעזר – הבעש"ט – הבעל-שם-טוב, חי בשנים 1700–1760, נחשב כמייסדה של התנועה החסידית.

קורות חייו אינם ידועים במדויק, והמקור הישיר המפורסם ביותר אודות מהלך חייו הוא קובץ מעשיות אודותיו, בשם "שבחי הבעל שם טוב", חיבור שנדפס בשנת 1815.

הבעש"ט היה בן למשפחה ענייה מאוקראינה והתייתם מהוריו בילדותו. בנעוריו, עבר בעיירות גליציה ואוקראינה ועסק בריפוי חולים בעזרת צמחים וקמעות. הוא התעמק בקבלה והפליא את ההמונים בכוחו לרפא, כך דבק בו הכינוי "הבעל שם טוב".

בהגותו ינק הבעל שם טוב מן המורשת של הקבלה היהודית, ובפרט מקבלת האר"י.

החפץ חיים

רבי ישראל מאיר הכהן מראדין, חי בשנים 1838 – 1933, מכונה "החפץ חיים" על שם ספרו.

מספריו:

משנה ברורה – נחשב לאחד מחיבורי ההלכה המרכזיים והחשובים ביותר כיום. ספר זה למעשה פירוש על חלק אורח חיים בשולחן ערוך, העוסק בהלכות יום יום. הספר כולל ששה חלקים וכתיבתו ארכה כעשרים שנה (עריכתו הסתיימה ביט בחשוון תרס"ז).

לפי דברי המחבר מטרת הספר מתחילתה עבור אלו שאין זמנם ברשותם לעיין בהלכה מהבסיס בגמרא דרך הראשונים והבית יוסף עד לפסיקת ההלכה בשולחן ערוך ובאחרונים.

"חפץ חיים" – עוסק בהלכות איסור לשון הרע.

[לאישים](#)

[לציר הזמן](#)

הרב קוק

הרב אברהם יצחק הכהן קוק – תרכ"ה – תרצ"ה, המכונה גם הרב קוק, היה מגדולי ישראל של הדורות האחרונים בהלכה, מקרא, אגדה, קבלה, הגות ומוסר.

על אף שמבחינה הלכתית נחשב לשמרן, מבחינה מחשבתית הרב קוק נחשב להוגה דעות מעמיק, מקורי, נועז ודיאלקטי, שינק את השקפותיו מספרות ישראל לדורותיה ומעולם המחשבה הכללי.

הראי"ה מיזג את התנ"ך, התלמוד, מחשבת ישראל והקבלה ובמיוחד את השקפת האר"י, עם התפיסות החדשניות של העולם הפילוסופי והמדעי של תקופתו, לכלל תורה רוחנית אחת. במידה מסויימת, הלך לאור שיטתו ותורתו של המהר"ל מפראג, שידע לצטט פרקים שלמים ממנו בעל פה. רוב כתביו לא נכתבו באופן מאורגן ושיטתי, אלא בכתיבה שוטפת, ספונטנית ואף ספורדית, שלאחר מכן תלמידיו ארגנו וסידרו למשנה כוללנית.

הרב שמשון רפאל הירש

הרב שמשון רפאל הירש, חי בשנים 1808–1888, המכונה רש"ר הירש, היה מנהיגה החשוב של היהדות האורתודוקסית בגרמניה במאה ה-19 ואבי שיטת "תורה עם דרך ארץ".

ב-1829 פנה הרש"ר הירש לרכוש השכלה כללית באוניברסיטה בבון ולמד תיאולוגיה.

במהלך שהותו בעיר חיבר את ספרו "חורב" על הסברת טעמי המצוות ומיונן לסוגיהן. הוא התקשה להוציאו לאור ועל כן הקדים ליצירה הגדולה המיועדת פרסום של חוברת בשם "אגרות צפון". את שתי היצירות כתב בגרמנית.

בפרנקפורט הוא ניסה להוסיף חידושים עדכניים לאורתודוקסיות המסורתית. בית הכנסת נבנה בהדרגה, זימרה בו מקהלת גברים. בשחיטה הקפידו על היגיינה, ובעיקר, בבית הספר התיכון שולבו לימודי חול וקודש. בבית ספר זה, שאותו ניהל הוא בעצמו, אמור היה לגדול אותו יהודי אידיאלי המשלב תורה עם דרך ארץ.

הרב הירש נפטר בגיל שמונים והותיר אחריו תשעה ילדים. בערוב ימיו פעל למען איחוד עולמי בין החרדים, שהיווה בסיס לאגודת ישראל.

הרב עובדיה יוסף

מגדולי פוסקי ההלכה בדורות האחרונים. נולד בשנת 1920, בבגדד שבעירק. בעודו ילד עלתה משפחתו לארץ.

כבר בנעוריו בלט בגאונותו ובזיכרונו הפנומנאלי ויועד לגדולות. לפני קום המדינה ירד למצרים, לשמש שם כרב ודיין ושם שהה מספר שנים. מששב לארץ שימש כדיין בערכאות רבניות. ב-1965 היה לחבר בית הדין הרבני הגדול, שימש רב ראשי בתל אביב, עד שבשנת 1973, נבחר לרב הראשי למדינת ישראל.

בשנות ה-80 יזם את הקמת את מפלגת ש"ס וייסד את רשת "אל המעיין" המנחילה ערכי דת חרדיים לילדים ממוצא מזרחי.

פעילותו ההלכתית של הרב עובדיה יוסף מתאפיינת בניסיונו להחיל חיבור הלכתי אחיד על בני עדות המזרח כולם ע"פ מסורת הפסיקה שגובשה בידי השו"ע. הוא מוכר כבעל אומץ לפסוק פסיקות הלכתיות חדשניות, כך גם בלט בנטייתו להקל ולשחרר עגונות מעגינותן. מבין יצירותיו ההלכתיות בולט ספרו "ביע אומר" – ספר זה כולל עשרה כרכים המכילים שותי"ם רבים שחיבר הרב בנושאים הלכתיים, חיבורו זה זיכה אותו בפרס ישראל. כמו כן כתב את "חזון עובדיה", "לוית חן" – על הלכות שבת ו"יחווה דעת" – שאלות ותשובות.

הרב משה פיינשטיין

פוסק הלכה מחשובי הרבנים האורתודוקסים בארצות הברית במאה ה-20. נולד בשנת 1895 ברוסיה, שם החל בלימודיו ואף כיהן ברבנות עד הגירתו לארצות הברית בשנת 1937. הוא שימש כראש ישיבת "תפארת ירושלים" בניו יורק. בעקבות תפקידו זה ופועלו ההלכתי, הוכר כפוסק ההלכתי הגדול ביותר של יהדות ארה"ב ואלפי תשובותיו בהלכה הופצו בעולם היהודי כולו.

הרב פיינשטיין, בין היתר, דן בתשובותיו בבעיות טכנולוגיות מודרניות, שאלות של רפואה הלכה, מודרנה וכן בעיקרי היהדות. ספרו המוכר והחשוב ביותר הוא האגרות משה – חיבורו זה מבוסס על שאלות ותשובות וחלק ממנו עוסק בחקירת נושאים הלכתיים. הספר מונה שמונה כרכים של תשובות בהלכה, על שאלות שנשאל על ידי קהילות יהודיות מכל רחבי ארה"ב. כמו כן כתב את ספריו דברות משה – שיעורים בסוגיות הש"ס, ואת ספרו דרש משה – שני חלקים על נושאי אגדה ופרשת השבוע.

במקביל לפועלו התורני, הרב פיינשטיין נטל חלק בפעילות בענייני ציבור וחינוך בקהילה היהודית. הוא נפטר בניו-יורק בשנת 1986.

מכללת "שערי משפט"

הדרכה ביבליוגרפית במשפט העברי

עו"ד שלמה רבינוביץ

הערה חשובה: כפי שפורסם מצגת זו צורפה לבקשת הסטודנטים ונועדה רק להעשרה. אין להסתמך עליה כחומר נכון לקראת הבחינה. יש במצגת זו גם חומרים שאינם נדרשים לבחינה. החומר הקובע לבחינה הוא מהספר "המשפט העברי" של פרופ' מנחם אלון.